

Türk Anayasa Tarihinde Devrimler ve Karşı Devrimlerin Etkisi

The Impact of Revolution and Counter-Revolution in Turkish Constitution History

Ali Fuat GÖKÇE¹

Fatma YILDIZ²

Abstract

The world constitutional history appears as the history of revolutions and counter-revolutions. The Constitution of 1776, prepared after the struggle for independence of the United States, and the 1791 Constitution prepared after the French revolution, are revolutionary constitutions.

It is a fact that there are constitutions prepared as a result of revolution and counter-revolutions in the history of Turkish constitution. The effect of revolutions are seen in all of constitutions in Turkey, including the first Constitution 1876 Kanun-i Esasi. It is stated that these revolutions are a liberation reaction to authoritarianism in the eyes of public after pressure to sustain and liberation struggle. In addition to this, there are also counter-revolutions against revolutions.

The aim of this study is to examine the relationship and interaction of revolutions and counter-revolutions in terms of freedom in Turkish Constitutional history.

The hypothesis of this study is that freedoms have been restricted by counter-revolutions against libertarian constitutions created as a

Özet

Dünya anayasa tarihi, devrimler ve karşıdevrimler tarihi olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlık mücadelesi sonrası hazırlanan 1776 Anayasası, Fransa devrimi sonrası hazırlanan 1791 Anayasası birer devrim niteliğinde anayasalardır.

Türk anayasa tarihinde devrim ve karşı devrimler sonucu hazırlanan anayasaların olduğu bir gerçektir. İlk Anayasa olan 1876 Kanun-i Esasi dahil olmak üzere, Türkiye'de yapılan anayasaların hepsinde devrimlerin izi görülmektedir. Bu devrimlerin, devletin bekasını sağlamak için yapılan baskı sonucu halk nazarında hürriyetçi akımlarının ortaya çıkışı, kurtuluş mücadelesi sonucu ya da mevcut iktidarların otoriter yönetimlerine karşı birer tepki olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra devrimlere karşı yapılan karşı devrimler de söz konusudur.

Bu çalışmanın amacı, Türk Anayasa tarihinde devrimler ve karşı devrimlerin ilişkisini ve etkileşimini özgürlük bağlamında incelemektir.

¹Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, afgscem@gmail.com

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gaziantep, Türkiye, fatmayldizz@outlook.com

result of revolutions in Turkish constitutional history

In accordance with this purpose, historical and descriptive research method and document analysis will be applied. In the study, firstly Constitutional Law will be examined theoretically then The developments of Turkish Constitutional Law will be examined in around revolution and counter-revolution and in the sense of the concept of freedom. And the results will be explained.

Keywords: Revolution, Counter-Revolution, Turkish Constitutional Law, Freedom

Çalışmanın hipotezi, Türk anayasa tarihinde devrimler sonucu oluşturulan özgürlükçü anayasalara yapılan karşı devrimlerle özgürlükler kısıtlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemi ile belgeye dayalı analiz türü uygulanacak ve sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır. Çalışmada, öncelikle anayasa hukukunu teorik olarak inceledikten sonra Türk Anayasa Hukukundaki gelişmeleri devrim ve karşı devrim ekseninde ve özgürlük kavramı bağlamında incelenerek, elde edilen veriler açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devrim, Karşı devrim, Türk Anayasa Hukuku, Özgürlük

Giriş

Anayasalar, iktidarın gücünün sınırlandırılması düşüncesinin toplumda yer etmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Gücü elinde bulunduranın mutlak iktidarı, bireyleri ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda kendisine bağlamıştır. İktidarın sürdürülebilmesini ise doğa üstü bir güce dayandırılmış ve gücün tanrıdan geldiğini belirtmiştir. İlk çağlardan itibaren gücü elinde bulundurana mutlak itaat, Thomas Hobbes'un "Leviathan" isimli eserinde kuramsallaştırılmış ve iktidarın devredilemez, bölünemez ve mutlak olduğu belirtilerek mutlak monarşiler bağlamında modern devletlerin zemini hazırlanmıştır.

Toplumların ekonomik ve sosyal yapılarındaki değişimler siyasal alana da yansımış, güçlenen burjuva sınıfının mevcut yönetimlerde yer almak ya da etkileme isteği ile daha fazla özgürlük isteği yönetimlerin yapısını değiştirmeye başlamıştır. Öncelikle kralların yanında bir danışma kurulu şeklinde oluşan bugünün parlamentoları mevcut iktidarlara denetleme mekanizması olarak yer alırken, ilerleyen dönemlerde bu kurulların yetkilerinin belirgin hale getirilme isteğiyle, kısmi ya da tam uzlaşmayla, zımnı ya da sarıh kabul ile anayasa adı verilen yazılı metinler ortaya çıkmıştır.

Anayasaların oluşturulması her zaman tarafların gönüllü katılımı ile gerçekleşmemiştir. Bazı durumlarda uzun süreli şiddet içeren çatışmalar sonucu ya da silahlı gücü elinde bulunduranın karşı tarafa baskı yapması veya iktidarı zorla ele geçirmesi sonucunda yapılmıştır. Bazı durumlarda da mevcut iktidar ile toplumun diğer dinamikleri arasında yapılan istişare sonucu anayasalar yapılmıştır.

Siyaset bilimi ve anayasa hukuku literatüründe asli kurucu iktidar ve tali kurucu iktidar kavramlarında açıklanan anayasa yapım süreci kendi içerisinde de ülkelere göre değişmekle beraber, devrimler ve karşıdevrimler tarihi olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrimlerin amacı devleti örgütleyerek yeni bir toplum düzeni oluşturmaktır. Oluşan düzenin hukuki ve siyasal metnine anayasa denir. Anayasalar yasama, yürütme ve yargı organlarını kullanarak demokrasinin temellerini oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlık mücadelesi sonrası hazırlanan 1776 Anayasası, Fransa

devrimi sonrası hazırlanan 1791 Anayasası birer devrim niteliğinde anayasalardır. Fransız Anayasa tarihinde çeşitli dönemlerde karşı devrimler sonucu farklı anayasaların hazırlandığı görülmektedir.

Türk anayasa tarihinde devrim ve karşı devrimler sonucu hazırlanan anayasaların olduğu bir gerçektir. Türkiye’de 1876, 1909, 1921, 1924, 1961 anayasalarında devrimlerin etkisi görülmektedir. Padişah Abdülhamit’in 1876 Kanun-i Esasiyi uygulamaması, Meclisi tatil etmesi bir karşı devrim olarak özgürlüklerin kısıtlanması ve 30 yıla yakın istibdat döneminin başlangıcıdır. 1908 Hürriyet Devrimi’nin ana konusu özgürlüklerin yeniden elde edilmesidir. Anayasaların getirdiği özgürlükçü düzene uyum sağlamakta zorlanan Türkiye’de anayasal hakları sınırlama eğilimine gidilmiştir. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri darbelerinde Milli Güvenlik Kurumu’nun siyasal ağırlığı arttırılmıştır. 1982 Anayasası’ndaki düzenlemeler otoriterlik bağlamında yapılmıştır. Özgürlüğün kazanılması ve korunması isteği anayasaların temel konusunu oluşturmuştur. Dolayısıyla hem dünya tarihinde hem de Türkiye tarihinde anayasaların yapılma amacı özgürlüklerin garanti altına alınması isteğidir.

Bu noktadan hareketle, çalışmanın amacı, Türk Anayasa tarihinde devrimler ve karşı devrimlerin ilişkisini ve etkileşimini özgürlük bağlamında incelemektir.

Çalışmanın hipotezi, Türk anayasa tarihinde devrimler sonucu oluşturulan özgürlükçü anayasalara yapılan karşı devrimlerle özgürlükler kısıtlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemi ile belgeye dayalı analiz türü uygulanacak ve sonuca ulaşmaya çalışılacaktır. Çalışmada, öncelikle anayasa hukukunu teorik olarak inceledikten sonra, Türk Anayasa Hukukundaki gelişmeleri devrim ve karşı devrim ekseninde ve özgürlük kavramı bağlamında incelenerek, elde edilen veriler açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye’nin anayasal dönemlerine geçiş süreçlerinden, anayasayı oluşturan unsurların getirdiği düzenlemelerin hak ve özgürlük ilişkileri değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Türkiye’de ortaya çıkan devrimlerin tarihsel süreçleri, kişiler bazında ele alınmış amaç, yöntem ve sonuç ilişkisi açıklanmıştır.

1. TÜRK ANAYASA TARİHİ

Anayasaların oluşturulmasında iki aşama söz konusudur. Birincisi anayasaya giden yolda yapılan mücadelelerdir. Bu mücadelelere “Anayasal Hareketler” adını vermek mümkündür. İkincisi ise anayasaların yapılması ve metnin ortaya çıkmasıdır. Buna ise “Anayasa” adı verilebilir. Anayasa kavramı literatürümüze ilk önce “Esas Teşkilat Hukuku” olarak girmiştir. Aslında “Kurucu Hukuk” anlamı vermektedir. Ancak şu anda “Anayasa” olarak kullanılmaktadır.

Türk Anayasa tarihi de anayasal hareketler ve anayasalar olmak üzere iki aşamada değerlendirilebilir. Birinci aşama olan anayasal hareketlerde “Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı” yer almaktadır. İkinci aşama olan anayasalar ise “1876 Kanun-i Esasi, 1921 Anayasası, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarıdır. Bu her olgunun birbirleriyle ilişkisi ve bağlantısı bulunmaktadır. Bu ilişki ve bağlantıları ise devrim karşı devrim ikileminde özgürlük bağlamında değerlendirilmek mümkündür.

1.1. Sened-i İttifak

Sened-i İttifak, Osmanlı İmparatorluğu’nun durumundan kaynaklanan şartların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sened-i İttifak’a genel olarak iki türlü yaklaşım söz konusudur. Birinci yaklaşım “ilk amme hukuku kaidesi ve hukuk devletine doğru gidiş”, diğer yaklaşım ise “bir utanç belgesi” olduğu şeklindedir (Arslan, 2013: s. 79). Bu değerlendirmelerden birincisi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Sened-i İttifak niteliği ve içeriği gereği ilk kez kamu hukuku alanında yönetilen ile yönetenler arasındaki istişareye dayalı bir anlaşmadır.

Sened-i İttifak içeriği bakımından üç farklı yönden incelenebilir. Birincisi iktidarın kazanımları bakımından olup burada padişah ve devletin otoritesi herkes tarafından kabul edilmiştir. İkincisi ise

çevre olarak adlandırılan ayanların kazanımlarıdır. Sadrazamın keyfi uygulamalarının engellenmesi, ayanlara haksızlık yapılmasının önüne geçilmesi ve ayanların yönetsel haklarının tanınması bakımından önemli bir kazanımdır. Üçüncüsü ise halk bakımından önemlidir. Burada “fukara ve reayaya” zulmedilmemesi, haklarının korunması, vergilendirmede ölçülü davranılması, suç işlenmesi durumunda soruşturma yapılmadan ceza verilmemesi gibi koruyucu hakları içermektedir.

Sened-i İttifak yukarıda belirtilen özellikleri ve içeriği bakımından iktidarın sınırlandırılmasına yönelik bir anlaşmadır. Bu anlaşma ile Türk tarihinde ilk kez iktidarın sınırlandırılmaktadır. Hukuki biçimi “misak” niteliğindedir. Bu haliyle 1215 yılında imzalanan İngiliz Magna Carta’ya benzemektedir. Magna Carta ile başlayan iktidarın sınırlandırma girişimi Türk tarihinde 1808 yılında başlamıştır. Sened-i İttifak bir anayasa değildir. Anayasal harekettir. Anayasa olabilmesi için hem temel hak ve hürriyetlerin hem de devletin temel organlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak burada sadece devletin temel organlarından biri olan yürütmenin taşra organlarıyla olan ilişkisi düzenlenmiş ve bazı kısıtlı haklar verilmiştir. Bu sebeple anayasa olarak nitelendirilemez ancak özgürlüklerin tanınması anlamında uzun sürecek yolun ilk başlangıcı olarak kabul edilebilir.

1.2. Tanzimat Fermanı (1838-1908)

Düzenlemeler anlamına gelen “Tanzimat” aynı zamanda bir devrin adıdır ve bu devir evveliyatı olmakla birlikte Batı’dan esinlenerek pek çok siyasi ve sosyal reformun gerçekleştirildiği bir zaman dilimidir. Reformların maksadı; modern bir devlet meydana getirerek Devlet-i Aliyye’nin güçlü bir şekilde ayakta kalmasını sağlamaktır (Koçaslan, 2018: s. 1291).

Tanzimat Fermanı, 2. Mahmut ve onun bürokrasisi tarafından başlatılan yeniliklerin devamıdır. Mahmut’un ölümü nedeniyle ilanı ve yürütülmesi oğlu Abdülmecit’e kalmıştır. Bu yüzden Tanzimat devri, özel olarak 1839-1876 arası dönemi, genel olarak ise 2. Mahmut saltanatından 1. Meşrutiyetin ilan tarihi 1876’ya kadar olan süreyi ifade etmek için kullanılmaktadır (Sancaktar, 2009: s. 32). Tanzimat ıslahatçılığı, daha önceki feodal ıslahatçılıktan farklıdır. Temel fark, Tanzimatı Batı kapitalizmi dayatmıştır. Osmanlı Devleti’nin sömürgeleştirme sürecinin başlangıcıdır. Feodal reformculuk, merkezi devletin ayakta kalma ihtiyacına cevap verirken, Tanzimat reformculuğu, dış ticaret çağındaki kapitalist devletlerin Osmanlı ülkesini sömürgeleştirme ihtiyacını karşılamıştır (Perinçek, 2016: s. 51-52).

Tanzimat, bir yönüyle 2. Mahmut reformlarının bir devamı olarak görülür. İngilizlerle sözleşmeyi Mahmut yapmış ve Tanzimat Fermanı’nı da Mahmut hazırlamıştır. Ancak Mısır Ordusuna İstanbul kapısını açan son savaş yenilgisini öğrenmeden ölmüş ve Gülhane Fermanı’nı Abdülmecit ilan etmiştir (Perinçek, 2016: s. 53). Gülhane Hattı-ı Hümayunu ile 1856 Islahat Fermanı’nın asıl mihenk noktaları, Müslim ve gayrimüslim tebaa arasında eşitliği sağlamaya yönelik maddelerdir (Ortaylı, 2011: s. 335).

Tanzimat Fermanı padişahın İslam tabası ile diğer milletlerden (cemaatlerden) insanlara, can, ırz, namus ve mülkiyet güvencesi vaat ediyordu. Gülhane Hattı Hümayun’un açıklanması için çıkarılan ek fermanında, “Vezirden çobana kadar herkesin eşit olduğu” ilan ediliyordu. Tüccara sağlanan güvence, bir yönüyle devletin dinlere karşı eşitliğini de getiriyordu. Keyfi cezalandırmaya son veriliyor, bir anlamda “kanunsuz ceza olmaz” güvencesi sağlanıyordu. Duruşmalar açık yapılacaktı. Vergi ve askerlikte adalet sağlanacaktı. Kanun koyma yetkisi padişahındı, ancak padişah hukuki düzenlemeleri meşveret yoluyla kurullardan ve meclislerden yararlanarak yapacaktı. 1839 Fermanından sonra, 1845 Hattı Hümayunu, 1856 Islahat Fermanı, 1861 Hattı Hümayunu benzer formüllerle özellikle Hıristiyan tebaaya eşitlik vaat ediyordu. Tanzimat, Osmanlı tebaasına özgürlük ve eşitlik getirmekten çok, Avrupa’nın büyük devletlerine ve yabancı tüccara özgürlük getirmiştir. Öte yandan padişahın kendi iradesiyle de olsa yetkilerini sınırlandırması düşüncesini de içermektedir (Perinçek, 2016: s. 58).

Tanzimat döneminde iki grubun ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi Tanzimat'ı uygulayan iktidar sınıfı ile toplumda filizlenen ve önderliğini Yeni Osmanlılar'da bulan hürriyetçi ve bağımsızlık hareketidir. Can güvenliğinin ötesinde mülkiyet ve miras haklarının garantiye alınması, parlamento sayılabilecek olan Şurayı Devlet'in kurulması, harbiye ve mülkiye gibi eğitim kurumlarının kurulması, bu dönemde modernleşme adımlarının atılmasını ve beraberinde hürriyet fikirlerinin gelişmesini sağlamıştır.

Tanzimat Fermanı, Sened-i İttifak gibi bir anayasa olmayıp, anayasal belge niteliğindedir. Ancak Sened-i İttifak'tan farkı iki taraflı bir anlaşma olmayıp, yani Misak olmayıp, tek taraflı olarak bir irade açıklamasıdır. Bir fermanıdır. Ferman ile iktidar sahibi tek taraflı olarak kendi kendini sınırlandırmakta, halka bazı haklar tanıyacağını beyan etmektedir. Yaptırımı ise iktidar sahibi tarafından yapılan yemindir. Yeminin yerine getirilmemesi durumunda ne yapılacağı hususunda ise bir açıklık bulunmamaktadır. Bütün bu açıklamalarda Tanzimat Fermanında halka bazı haklar tanınması bakımından önemlidir. Eksiklikler bulunmasına rağmen derli toplu bir liste halinde belirtilmesi önemli bir durumdur.

Tanzimat Fermanı'nın devamı niteliğinde olan Islahat Fermanı daha kapsamlı olup, Müslümanlar ile gayri Müslimler arasında her yönden eşitliği sağlamaya yönelik büyük devletlerin yoğun baskı ve çabaları sonucu ilan edilen temel haklar konusunda önemli gelişmeler olduğu bir anayasal belgedir. Ferman niteliğinde olup, içeriği daha çok temel haklar konusuna yoğunlaşmıştır. Hürriyet ve özgürlükler alanında atılan önemli adımlar bulunmaktadır. Ancak her ikisi de emperyalist devletlerin baskısı sonucu yapılan ve Osmanlı Devleti'ni kapitalist sisteme entegre etme girişimidir.

1.3. Kanuni Esasi

1876 hareketi, Osmanlı ülkesini sömürgeleşme sürecine ve bu süreci yürüten feodal mutlakiyetçiliğe karşı bir isyandır ve başarıya ulaşmıştır. 1876 meşrutiyetin ilanı bir devrimdir. Öğrenci isyanları ve Genç Osmanlı aydınlarının Hürriyet hareketiyle başarılmıştır. 578 yıldır devam eden bir feodal mutlakiyeti anayasayla düzenlemiştir (Perinçek, 2016: s. 72). Rumeli ve Anadolu eyaletlerinde yöneticilere ve ağalara karşı köylü isyanları oldu. Rumeli'deki köylü ayaklanmaları, milli hareketlere dönüştü. Tarihimizde "Kuleli Vakası" olarak geçen olay, Tanzimat paşalarının feodal-komprador iktidarına karşı ilk örgütlü mücadeledir. 1859'da 40 kişi gözaltına alındı ve Kuleli Kışlası'na hapsedildi. Müebbet hapis dahil ağır cezalara çaptırılarak Magosa zindanlarına atıldılar (Perinçek, 2016: s. 74). 1865'te gizli olarak Yeni Osmanlılar Cemiyeti kuruldu. Yeni Osmanlılar, Tanzimatçıların feodal mutlakiyetine ve Avrupa boyunduruğuna karşı mücadele ettiler; her şeyden önce bağımsız bir ekonomik gelişmeden yanaydılar ve Meşrutiyetin ilan edilmesini istiyorlardı. 11 Mayıs 1876 günü öğrenciler İstanbul'da ayaklanarak Babiali'yi bastılar. Rus taraftarı Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın azledilmesini sağladılar. Mutlakiyetin yıkılmasını ve Meşrutiyetin kurulmasını istediler. Bu hareket tarihe "Talebe-i Ulum" isyanı olarak geçti. Süleyman Paşa'nın komutası altındaki Harbiye zabıt ve talebeleri de hareketi desteklediler. Topçu birlikleri ve donanma da hürriyet hareketine katıldı. 29-30 Mayıs 1876 günlerinde Abdülaziz tahttan indirildi. Yerine 5. Murat geçirildi. Mithat Paşa, II. Abdülhamit ile anlaşarak, onu 19 Ağustos 1876 günü tahta oturttu. Anlaşma gereği 23 Aralık 1876 tarihinde Kanuni Esasi ilan edildi (Perinçek, 2016: s. 77-78).

1876 Kanun-ı Esasisi, Sultan II. Abdulhamit tarafından, hukukçuların Şûra Meclisinin zaruri olduğunu belirtmeleri üzerine özel bir kurul tarafından hazırlanmıştır. Kanun-i Esasi, 23 Aralık 1876'da ilan edilmiş, devlet anayasalı monarşiye dönüşmüştür. 1876 Kanunu Esasisi, Avrupa modelinde, Osmanlı hukukuna uygun ama eksik olarak hazırlanmıştır; çünkü kaynağında halk yoktur; yasama ve yürütme yetkileri padişahıdır; hükümet, meclise karşı sorumsuzdur; güven oyu sistemi yoktur (Fendoğlu, 2012, s. 5). Devletin iki meclisi olacaktır. Bu Meclislerden 'Meclis-i Mebusan'ın üyelerini

halk, Meclis-i Ayan'ın üyelerini de padişah seçecektir. Fakat tüm ağırlık ve yetki padişahındır. Anayasa, meclisi açma, kapama, tatile sokma yetkisini, meclislerden çıkarılacak yasaları onaylayarak yürürlüğe koyma hakkını, hükümeti göreve getirme, görevden alma yetkisini padişaha tanımıştır (Yamaç, 2014: s. 58).

Kanuni Esasi, bir anayasadır. Devletin temel organlarının kuruluşu, işleyişi ve birbirleriyle olan ilişkisini düzenleyen, aynı zamanda temel hak ve hürriyetleri sıralayan ve açıklayan bir metindir. Bu özelliği ile bir anayasadır. Osmanlı Devleti'nde iktidarın sınırlandırılması çabalarının ve hürriyet mücadelesinin ürünüdür. Padişahın yetkilerini en azından kayda geçirmiştir ve seçime dayanan yasama organı kurmuştur. Ayrıca Osmanlı tebaası olan bireylerin hak ve hürriyetlerine ilişkin hükümler içermektedir (Perinçek, 2016: s. 79).

1.4. 1908 Anayasası

1878'de II. Abdülhamit'in kendisine anayasa tanıma yetkiyi kullanarak Meclis çalışmalarını durdurması ile başlayıp 1908'de biten bu dönem, tarihçiler tarafından "İstibdat Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. II. Abdülhamit'in yeni oluşturulmaya başlanan merkezi bürokrasinin tüm olanaklarını kullanarak ülkeyi sıkı bir mutlakiyetçi zihniyetle yönettiği yaklaşık otuz yıllık bu dönemde, Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve siyasal anlamda liberalleşmesinin önü kesilmeye çalışılmıştır (Kansu, 2008). Hürriyet mücadelesinin sonucunda yapılan 1908 Devrimi, 1876 Meşrutiyetinin devamıdır. 1908 Devrimi yalnızca kurulu düzeni temelden değiştirmeyi isteyen halkın önemli bir çoğunluğunun değil, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin propagandasından etkilenmiş olan askerlerin de katıldığı bir halk hareketidir. Genç subaylar, bu halk hareketinin bir parçasıdır. 1908 yılında Rumeli'de dağa çıkan Enver Bey, Sabri Bey ve Niyazi Beyler, aynı zamanda Osmanlı ordusunun komuta kademesine de isyan etmişlerdi (Perinçek, 2016: s. 84).

Abdülhamit'in hürriyetleri birer birer yok edip 1877'den sonra Kanun-i Esasi'yi de yürürlükten kaldırması üzerine önce imparatorluk sınırları içinde, sonraları dış memleketlerde gizli cemiyetler kurulmuş; zamanla bunlar Jön Türkler adıyla tanınmıştır (Durdu, 2003, s. 298). 1908 Hürriyet Devrimi, İttihat ve Terakki önderliğinde gerçekleşmiştir. İngiliz işbirlikçisi liberaller, devrime katkıda bulunmadıkları gibi devrimden sonra gericilikle ve Abdülhamit'le işbirliği yaparak karşıdevrimci bir akıma dönüştüler (Perinçek, 2016: s. 84-88). 1908 Devrimi, Türk siyasi hayatına bir daha geri dönüşü olmamak üzere meclis ve anayasa kurumlarını katmış, halkın kendisini siyasetin temel argümanı haline getirmiştir. Osmanlı halkı belki de tarihinde ilk defa tüm farklılıklarını bir tarafa bırakarak ortak bir amaç uğrunda beraberce mücadele vermiş böylelikle başka bir örneğine rastlanmayacak biçimde bir "ulus" özelliği göstermiştir. Halk kendi gücü ve çabasıyla kendi haklarını monarşiden koparıırken, devrime asıl yönünü veren bir grup Jön Türk'ün vatan sevgisi ve duyarlılığı sayesinde emperyalizmin tuzağına düşülmeden devrimin ulusal bir hareket olarak kalması sağlanmıştır. 1908 Devrimi'nin kurduğu siyasi düzen ve yarattığı duygu ve düşünce dünyası kendisinden sonra gelecek olan Cumhuriyet'in devrimci kadrolarını yetiştirmiştir (Fazlıoğlu, 2018).

1.5. 1921 Anayasası

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Türk kamu hukukunun temelinde yatan devrimci dönüşümün simgesidir. Bu Kanun, sağladığı devrimci dönüşümle, TBMM rejiminin çıkardığı en önemli yasalardan birini oluşturmaktadır (Akın, 2013: s. 599).

1921 her yönüyle bir devrim anayasasıdır. Kuvvetler birliği, devrimin zorunluluğudur. Yürütme gücü ve yasama yetkisi, BMM'de toplanmıştır. Kuvvetler birliğinin merkezinde meclis vardır (Perinçek, 2016, s. 118). Olağanüstü şartlar sonucunda ortaya çıkan olağanüstü yetkilere sahip bu olağanüstü meclis, bu niteliklerin bir gereği olarak, şartlar ne gerektiriyorsa o şekilde davranmıştır. 1921

Anayasası'nın kabulünden sonra iki anayasalı bir dönem ortaya çıkmıştır. Asıl anayasa Teşkilatı Esasiye Kanunudur. Ama bunun değiştirmedığı hükümler bakımından da Kanun-u Esasi yürürlükte (Özcan, 2013: s. 28). Yeni anayasa, dağılan ve yok olan Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devletin kuruluşunu hukuki yönden öngörüyor ve bunu değerlendiriyordu. Yeni anayasa, aynı zamanda egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğunu ve TBMM'nin de milletin tek temsilcisi olduğunu ortaya koyuyordu. Kayıtsız şartsız millete ait olan egemenlik, zafer sonrası bir dönemde Sultan-Halifeye bırakılamazdı. İşte bu nedenle Saltanatın kaldırılmasına karar verildi. Saltanatın kaldırılmasından sonra başlayan ve 24 Temmuz 1923 'de tamamlanan Lozan Barış Konferansı ile Türk inkılabının bir evresi kapanmış, yeni bir dönem başlamıştı. Milli mücadele devrinin şartlarından dolayı 23 Nisan 1920'den beri uygulanan "Meclis Hükümeti" sistemi artık işleyemediğinden ve hükümet bunalımlarını da çözmeye elverişli olmadığından yeni bir devlet şekline ihtiyaç duyuldu. Yeni devlete en uygun idare olarak cumhuriyetin ilanına karar verildi (Okur, 2010: s. 303).

1.6. 1924 Anayasası

1924 Anayasası, 1921 Anayasası'na egemen olan "güçler birliği" ilkesini ve "meclis hükümeti" sistemini yeniden benimseyen ve devam ettiren bir anayasadır. Çünkü, meclis hükümeti sistemi her şeyden önce ulusal bağımsızlık savaşı boyunca uygulanmış ve başarı kazanmış bir sistemdir. Güçler birliği ilkesi uyarınca, özellikle yasama ve yürütme güçlerini bünyesinde toplayan meclis hükümeti sistemi, Yeni Türk Devletini ve Cumhuriyeti kuran bir sistemdir (Demir, 2016: s. 62).

Kesin bir meclis üstünlüğüne dayanan 1924 Anayasası, görünüşte bu özelliğini korumuşsa da aslında güçlü liderlerin yönettiği siyasal partilerin egemenliği altında uygulanmıştır. 1924 Anayasasına devrimci niteliği kazandıran üç önemli gelişme bulunmaktadır. Bunlar; halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının ülke dışına çıkarılması, Tevhidi Tedrisat Kanununun çıkarılması ve Şeriye ve Evkaf ve Erkanı Harbiyeyi Umumiye Vekaletlerinin Kaldırılmasına Dair Kanundur.

1924 Anayasasında temel hak ve hürriyetler "Türklerin Hukuku Ammesi" yani Kamu Hakları başlığında düzenlenmiş ve hürriyetleri doğal hak olarak gören ve hürriyetlerin sınırını başkalarının hürriyetlerinin sınırı olarak gören bir anlayışa sahipti. Her türlü zümre ve sınıfa, aileye ve ferde ayrıcalıkları kaldırılıyordu. Çalışma alanında düzenlemelere gitmiş, sosyal ve ekonomik haklar tanınmıştır.

1.7. 1961 Anayasası

27 Mayıs, cumhuriyetin ilanından sonraki ilk askeri müdahale olma özelliğini taşımaktadır. Bilindiği üzere, 27 Mayıs askeri müdahalesini meydana getiren nedenler ve koşullar, aynı zamanda 1961 Anayasasını da ortaya çıkarmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiş müdahalenin sabahında iktidar el değiştirmiştir (Dunbay, 2016: s. 157).

Yeni anayasa çalışmaları askeri müdahalenin ardından yapılmaya başlanmıştır. 9 Temmuz 1961'de, hazırlanan Anayasa halkoyuna sunulmuştur. Anayasanın yapımı için 4,5 aylık bir süre çalışmış olan Kurucu Mecliste, Demokrat Parti dışındaki tüm toplumsal kesimlerin temsili sağlanmıştır. "Egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milleti'ne ait olduğunu" belirten 1961 Anayasası, millet egemenliğinin sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından değil. "Anayasanın koyduğu esaslara" uygun olarak "yetkili organlar eliyle kullanılacağını" hükme bağlamaktadır.

Anayasaların oluşturulmasına rağmen özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve İtalya örneğinde, anayasaya sahip olan bu ülkelerde yürütme ve yasamayı ele geçiren iktidarların denetimsiz kalarak ülkeyi ve dünyayı felakete sürüklemesi, savaş sonrasında ülkeleri, anayasanın dışında iktidarları sınırlayacak ya da denetleyecek yeni bir mekanizma arayışına yöneltmiştir. Bu mekanizma ise Anayasa Mahkemeleri şeklinde tezahür etmiş ve Almanya ve İtalya'da Anayasa mahkemeleri kurulmuştur.

Dünyadaki bu gelişmeler 1960 devriminin gerekçelerinden biri olan, iktidarın gücünün sınırlandırılmayışı ve aşırı güç kullanımının engellenebilmesi için 1965 yılında Türkiye’de Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Böylelikle devlet idaresinde yargı denetimi güçlendirilmiştir

1961 Anayasası özgürlükler açısından devlete hakların ve hürriyetlerin gerçekleşmesi için görev vermesidir. Anayasanın 10. Maddesinde “devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar” hükmü yer almaktadır.

Yine anayasada yer verilen Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler başlığı dönemin diğer anayasalarının ilerisinde olan bir düzenleme olarak göze çarpmaktadır. Siyasi partilere tanına haklar ve parti kapatmalarına karşı getirilen düzenleme ile parti kapatma nedenlerinin Anayasada belirlenmesi bir güvence olarak dünya ölçeğinde bir yenilik olarak belirtilebilir.

1.8. 1982 Anayasası

1980 darbesi Türk demokrasi tarihinde özgürlüklerin kısıtlandığı, siyaset alanının daraltıldığı, ABD gizli servisleri tarafından 1977’de başlatılan istikrarsızlaştırma operasyonunun hazırladığı ortamda yapılan bir darbedir. 1980 darbesi aslında neo-liberalizm politikalarına Türkiye’nin eklenme girişimidir. Bu politikalara dönülebilmesi amacıyla hazırlanan istikrarsız ortamda ABD’de yetişen ve adeta onların kontrolünde olan askerler tarafından yapılan bir darbedir. 24 Ocak 1980 kararların uygulanabilmesi amacıyla siyasal mekanizmanın uygun hale getirilme operasyonudur.

1982 Anayasasının hazırlanması sırasında gözetilen en önemli husus, yürütmenin yasama karşısında güçlendirilmesi kaygıları olmuştur. Bu anlamda, nasıl ki 1961 Anayasası meclis çoğunluğunu ulusal irade ile bütünleştirerek azınlıkta kalanların ezilmesine bir tepki olarak doğmuşsa; 1982 Anayasası da meclisin ve hükümetin güçsüzleştirilerek devlet otoritesinin sarsılmasına karşı bir tepki olarak doğmuştur. Bu nedenle, 1982 Anayasasının hazırlanması sırasında her şeyden önce devlet otoritesinin sağlanması için yürütme organının güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Demir, 2016: s. 66). Bu yüzden 1982 Anayasası’nın hukuk devletine bakışı, özgürlükler karşısında otoriteyi güçlendiren bir eğilimi bünyesinde barındırmak biçiminde olmuştur. Yasama ve yargı karşısında yürütme organı, özellikle devlet başkanı eliyle güçlendirilmiştir. Bu güçlendirme yasama organının giderek yürütme ile bütünleşmesi ve yargının işlevsizleştirilmeye çalışılmasıyla pekiştirilmiştir (Yücel, 2012: s. 88).

1982 Anayasası’nda yürütme karşısındaki muhalefeti azaltmak için mecliste toplantı ve karar yeter sayıları düşürülmüş, siyasî partilerin mecliste grup kurmaları için gerekli milletvekili sayısı 10’dan 20’ye çıkarılmıştır. 1982 Anayasası’nın halkoylaması ile kabul edilen ilk metni güçlü yürütmeyle öngörürken, meclisin çoğunluk desteğine sahip hükümetten ziyade, yetkili ve etkili cumhurbaşkanı profili ön plana çıkmıştır. Bu dönemde yürütmenin güçlü olmasından anlaşılan, parlamento çoğunluğunun desteğine sahip hükümet değil, yüksek yetkilere sahip cumhurbaşkanı ve bürokrasi olmuştur. Dolayısıyla ülke hakkındaki temel kararlar, hükümetler tarafından değil, cumhurbaşkanı ile askeri bürokrasinin etkin olduğu Milli Güvenlik Kurulu’nun görüşleri doğrultusunda alınmıştır. 1982 Anayasası günümüze kadar pek çok değişiklik geçirmiş, bu değişiklikler genelde liberal ve demokratik eğilimli olmuştur (Çekiç, 2016: s. 458-462). Ayrıntılı bir özgürlükler sistemi getirmesi 1961 Anayasasının en önemli özelliği iken, 1982 Anayasasının oldukça kapalı bir şekilde özgürlüklerin tanımlamasını yapması, tepkisel anlayışın göstergesi olup adeta özgürlükler üzerinde bir karşı devrim niteliğindedir. Her iki anayasanın 2. maddelerinde devletin nitelikleri arasında, insan hakları kavramına yer verilmiştir. Nitekim burada önemli bir retorik farkı mevcuttur. 1961 Anayasasında “insan haklarına dayalı” denilirken, 1982 Anayasasında “insan haklarına saygılı” denilmiştir. Bir tarafta insan haklarına dayalı denilerek, hak ve özgürlüklerin temel alındığının ifade edilmesi ve Anayasada öncelikli olarak yer

verilmesi; diğer yanda insan haklarına saygılı denilerek, hak ve özgürlükler resmi ideoloji çerçevesince yeniden düzenlenmiştir (Okuy, 2018: s. 107).

2. TÜRK SİYASİ TARİHİNDE DEVRİMLER

2.1. 1908 Devrimi

1908 devrimi, Türkiye özgünlüğünde ve zamanın koşullarında gerçekleşen bir halk devrimidir. Anadolu ve Rumeli’de halk hareketleriyle başlamıştır ve yine o halkın parçası olan binbaşı, yüzbaşı rütbesindeki genç subayların dağa çıkmalarıyla devam etmiş ve zafere ulaşmıştır (Perinçek, 2016, s. 83-84). Lenin gibi zamanın devrimcileri Jön Türk Devriminin hürriyetçi ve halkçı karakterlerini ve dünya ölçeğindeki önemini vurgulamışlardır. İttihat ve Terakki, Genç Osmanlıların devamı olarak ortaya çıkmış ve hızla milliyetçi-halkçı-devrimci bir yönde gelişmiştir. 1908 devrimi, İttihat Terakki önderliğinde gerçekleşti. İngiliz işbirlikçisi liberaller, devrime katkıda bulunmadıkları gibi devrimden sonra gericilikle ve Abdülhamit’le işbirliği yaparak karşıdevrimci bir akıma dönüştüler (Perinçek, 2016: s. 84-88).

1908 Genç Türk Devrimi, dünyanın Avrupa merkezli devrimlerden Asya merkezli devrimlere geçiş döneminde gerçekleşti. Dünya, kapitalizm döneminden emperyalizm dönemine geçerken, devrimin merkezi de Avrupa ve Kuzey Amerika’dan Asya, Afrika ve Latin Amerika’ya kayıyordu. Büyük değişikliğin ilk işaretleri 20. Yüzyılın başında Rusya, Türkiye, İran ve Çin’de görüldü. Süreç, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonlarında daha güçlü sarsıntılarla ve devrimci atılımlarla devam etti (Perinçek, 2016: s. 107).

2.2. 1921 Devrimi

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Türk kamu hukukunun temelinde yatan devrimci dönüşümün simgesidir. Bu kanun, sağladığı devrimci dönüşümle, TBMM rejiminin çıkardığı en önemli yasalardan birini oluşturmaktadır (Akın, 2012: s. 599).

Amasya’da 14-21 Haziran 1919 tarihinde gizli olarak toplanan Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki komutanlar, Erzurum-Sivas Kongreleri sürecini başlatmıştır. Bu kongreler, 1918-1920 yılları arasında, işgal koşullarında, yerel eşrafın önderliğinde halk yönetim organları haline gelmiştir. Bu özellikleriyle 23 Nisan 1920 Devriminin habercileri ve 1921 Anayasasının eylemli başlangıcı sayılırlar (Perinçek, 2016: s. 112).

1921 Anayasası dönemine ilişkin en temel ve devrimci anayasa değişikliği ikinci Meclis tarafından 29 Ekim 1923 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ile Cumhuriyet ilan edilerek 1921 Anayasası’nın 1. maddesine: “Türkiye Devletinin şekli Hükümeti, Cumhuriyettir” cümlesi eklenmiştir. Yine bu anayasa değişikliği ile TBMM üyeleri arasından Meclisçe seçilecek olan Cumhurbaşkanlığı makamı yaratılmış, saf meclis hükümeti sisteminden uzaklaşarak hükümetin kurulmasında parlamenter hükümet sistemine yaklaşan bir kuruluş usulü kabul edilmiştir (Narin, 2018: s. 87).

2.3. 1961 Devrimi

27 Mayıs askeri müdahalesi Türkiye’nin çok partili hayata geçişiyle başlayan demokrasi hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra demokrasi tarihi askeri müdahalelerle kesintiye uğramıştır (Yiğit, 2019: s. 9-10). 1960 darbesi, devletin en üst kademelerinde bulunan isimlerin de idam istemini beraberinde getirmiştir. Bu isimler arasında en önde gelenler; Celal Bayar, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu’ydu. DP milletvekillerinin tümü tutuklanmış, anayasayı ihlal etmekle, Atatürk ilkelerine aykırı tutum ve davranış içinde olmalarıyla, ülkeyi kardeş

kavgası içine sürüklemekle ve otoriter tek parti yönetimini kurmakla suçlanmışlardır. Bütün bu yargılamaların hepsi Yassıada'da adli ve askeri yargıçlardan oluşan 'Yüksek Adalet Divanı'nda, tarihi duruşmaların başladığı 14 Ekim 1960 ile, sona erdiği 15 Eylül 1961 yıllarını kapsayan bir süreçte alınmıştır. Yine bu tarihte, milli birliği bozanlara yönelik asker ya da sivil 3 yargıç ve 1 savcıdan oluşacak İnkılap Mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemelerin görevi, 1961 yılının Ekim ayında yapılan genel seçimlerle beraber son bulmuştu (Köse, 2010: s. 16-17). 27 Mayıs 1960 darbesi bir halk hareketidir. Bu halk hareketinde 1876 Talebeci Ulum İsyanından beri mücadele alanında olan öğrenciler çok önemli bir güçtü. Türkiye'nin demokratik devrimi, 1850'lerden, Genç Osmanlılardan beri aynı zamanda bir aydın hareketidir. "Sivil-Asker aydın zümre" kavramlaştırması, bu açıdan bir devrim gerçeğidir (Perinçek, 2016: s. 143-144).

3. TÜRK SİYASİ TARİHİNDE KARŞI DEVRİMLER

3.1. 1971 Muhtırası

12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzalarını taşıyan "Muhtıra" Cumhurbaşkanına, senato ve Meclis Başkanlığı'na verilmiştir. Bu bildiriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kısa tarihinde ikinci askeri müdahale gerçekleşmiş, ancak 27 Mayıs'tan farklı olarak ordu, yönetimi doğrudan ele almadan yeni bir hükümetin oluşturulmasını istemiştir. Muhtıra metninde Silahlı Kuvvetler, yaşanan olumsuz gelişmelerden hükümeti ve Meclisleri sorumlu tutmuştur (Keskin, 2011: s. 234). 12 Mart 1971 Muhtırası'na giden süreç olarak tanımladığımız bu dönemde, özellikle 1965 sonrasında yaşanmaya başlanan olaylar zinciri örneklemeleriyle, 1968 öğrenci olayları olarak adlandırılan süreç, 1969 yılının Kanlı Pazar'ı ve siyaset sahnesinde önemli tartışmalara yol açan eski DP'lilerin affı gibi olayların etkisi olduğu düşünülmektedir. Süleyman Demirel'in Başbakanlık yıllarında işçi grevlerine askerler müdahale etmeye başlamış ve üniversite gençliği arasında sağ-sol olayları yaşanmaya başlanmıştır (Akal, 2013: s. 110).

1971 Muhtırası sonrasında yapılan anayasa değişikliğiyle sendikal haklarda önemli bir gerileme yaşanmıştır. Anayasanın 46. maddesinde yapılan değişiklikle, sendika kurma ve sendikalaşma hakkı daha önce olduğu gibi çalışanlara değil sadece işçilere tanınmıştır. Kamu iktisadi teşebbüslerindeki işçilerden başlayarak sağcı partiler işçi çıkarları için değil, sol sendikaları durdurma amacı güden sendikalaşmayı desteklemiş, bu politik tavır da işçi sınıfının çıkarlarında işverenler lehinde yıpranmaya neden olmuştur. Bu alandaki değişikliklerde, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına genel bir sınırlama getirilmiş ve yasal sınırlama sebepleri çoğaltılmıştır. Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü, Cumhuriyetin ve genel sağlığın korunması amacı ve her bir temel hakkın ilgili maddesinde düzenlenirken, sınırlamanın alanı, getirilen özel sebepler ile genişletilmiştir (Keskin, 2011: s. 276-277).

Devlet memurlarına sendika kurma hakkı ortana kaldırılmıştır. Yargı denetimine sınırlamalar getirilmiş, devlet güvenlik mahkemeleri kurulmuş, tabii yargı yolu yerine kanuni yargı yolu getirilmiş, küçük siyasi partilerin anayasa mahkemesine başvurma imkanı kaldırılmıştır. Yürütme güçlendirilmiş, bakanlar kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi yanınmış, üniversite özerkliği zayıflatılmış, TRT'nin özerkliği kaldırılmıştır. Askeri otorite güçlendirilmiş, askeri yargı sivil yargı aleyhine genişlemiştir. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulmuştur. Sivillerin askeri nitelikte olmayan suçlardan dolayı yargılanmalarının önü açılmıştır.

3.2. 1980 Darbesi ve 1982 Anayasası

12 Eylül askeri darbesiyle parlamento ve hükümet feshedilmiş, parlamento üyelerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış ve tüm siyasi partilerin faaliyetleri yasaklanmıştır (Akal, 2013: s. 113). 12 Eylül yönetimi Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve dört kuvvet komutanından oluşan bir Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kurulmuştur. Beş kişilik MGK, devletin yasama, yürütme ve fiilen yargı yetkilerini elinde toplamış ve Genelkurmay başkanı aynı zamanda Devlet Başkanı olmuştur (Perinçek, 2016: s. 163).

12 Eylül 1980 darbesini diğer darbelerden ayıran en önemli özelliği daha sistematik olması ve daha uzun sürmesidir. 12 Eylül rejimi köklü değişiklikler yapan bir müdahale olmuştur. 12 Eylül rejimi ile terör suçlamasıyla 650 bin kişi gözaltına alınmış 230 bin kişi yargılanmış 21 bin 764 kişi hüküm giymiş, 7 bin kişi için idam istenirken 502 kişi idam edilmiştir. Yine bu dönemde 1 milyon 683 bin kişi fişlenmiş, 14 bin kişi vatandaşlıktan çıkarılmış, 937 film yasaklanmış, 139 ton dergi ve gazete yok edilmiştir (Akal, 2013: s. 116).

1982 Anayasası'nda hukuk devletini zedeleyen düzenlemeler yapılmıştır. Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şûra kararları idari yargı denetimi dışında bırakılmıştır. 1971 yılında yapılan değişiklikle tabii olduğu mahkeme yeniliği sürdürülmüştür. Sendikal haklara kısıtlamalar getirilmiş, memurlara sendika kurma hakkı tanınmamış, işçi sendikalarının üst kuruluşlarında çalışmak için en az 10 yıl işçi olarak çalışma şartı getirilmiştir. Bu sınırlamalar 2001 yılında kaldırılmış olmasına rağmen anayasanın ilk halinde yer almıştır. 1982 Anayasası yeni bir Siyasi Partiler Kanunu çıkarmıştır. Yeni Siyasi Partiler Kanunu aşırı müdahaleci ve yasakçı olup vesayetçi bir yapıya sahiptir. Yasa halkın katılmadığı bir demokrasinin son yasal belgesi görünümünü almıştır.

4. DEVRİMLER VE KARŞI DEVRİMLERİN ETKİLEŞİMİ

Devrimler yeni bir devlet örgütleyerek yeni bir toplum kurmak için yapılır. Her devrim kendisinin kuracağı yeni siyasal, toplumsal ve ekonomik ilişkileri gerçekleştirme amacına göre örgütlenir ve toplumu da buna göre örgütleyerek, düzenler. Tabii her devrim bir karşı devrime de maruz kalabilir. Karşı devrimler de önceki durumu değiştirerek kendi ideolojisini, siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısını kurmayı hedefler. Türk anayasa tarihinde devrimler ve karşı devrimler bulunmaktadır. Türkiye'de anayasa hareketleri feodal mutlakiyete karşıdır. Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ekonomik anlamda emperyalist ve kapitalist Batı ile entegrasyonu sağlamayı amaçlasa da, birer anayasal hareket olarak feodal mutlakiyete son verme adımlarının başlangıcı olmuştur. Bu anayasal hareketler, sonrasında gelecek olan anayasaların başlangıcı olması ve tabanın kendisini yetiştirerek artık isteme seviyesine gelmesiyle birlikte özgürlük talepleri nedeniyle de devrimcidir. Türk Anayasaların amacı devletin bekasını sağlayacak tedbirleri alarak, iktidarı sınırlandırmak ve özgürlükleri getirmektir.

Osmanlı Devleti dönemi anayasalarının etkileşimde, 1876'da Kanuni Esasiyi, tabandan gelen bir hareket olan hürriyetçi Yeni Osmanlı hareketi getirdiği görülmesine rağmen bir karşı devrimle, Padişah II. Abdülhamit tarafından kaldırılmıştır. Ancak, tabanın özgürlükçü düşüncesinin tezahürü, 1908'de hürriyet devrimiyle Kanuni Esasiyi yeniden yürürlüğe sokmuştur. İstanbul'un fiilen işgalinin ardından, padişah Vahdettin meclisi mebusan toplantılarının ertelenmesine karar vererek meclisi kaldırma emrini yayınlamaya bir karşı devrim yapmıştır. Anayasa, İngiliz işgali ve padişah tarafından fiilen yürürlükten kaldırılmıştır.

Cumhuriyetin ilk anayasasını devrim meclisi kabul etmiştir. 23 Nisan 1920'de BMM Anadolu ihtilali ile açılmasıyla Cumhuriyetin anayasası fiilen yürürlüğe girmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde meclise sunulan anayasa taslağı yoğun görüşmelerden sonra 1921'de kabul edilmesiyle Cumhuriyetin ilk anayasası olan Teşkilatı Esasiye Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kurtuluş Savaşı'nı zafere

ulaştıran Türkiye Büyük Millet Meclisi, devrimi sürdürmek için 20 Nisan 1924 Anayasası'nı kabul etmiştir. 1924 Anayasası, esas hükümlerden sonra devletin örgütlenmesine geçmiştir. Halkın özgürlüğünü sağlamak ve güvence altında tutmak için, kamunun örgütlenmesi öncelik taşımıştır. Devrimci Cumhuriyet, bireyin özgürlüğü ve refahı için, önce kendisini yani milli devleti örgütlemiştir. 1924 Anayasası döneminde Cumhuriyet tarihinin birçok devrimi yapılmıştır. Bu dönemde toprağın kamulaştırılmasına ilişkin hükümlerle devrimi tamamlamak için gerekli anayasal düzenlemeler yapılmıştır. 1945'lere gelindiğinde 1924 Anayasası'nın devrimci karakteri fiilen bozulmuştur. Toprak kanunu uygulanmamıştır.

27 Mayıs 1960 Devrimi, özgürlükçü 1960 Anayasasıyla Kemalist Devrimi sürdürme iradesini canlandırmış, emekçi sınıfların siyasal hayata katılmasının yolunu açan anayasal ve siyasal koşulları ve özgürlük ortamını getirmiştir. 12 Eylül 1980 darbesiyle 27 Mayıs Anayasası tamamen kaldırılmış ve gerici 1982 Anayasası yapılmıştır. 1982 Anayasası devletin esas örgütlenmesinde getirdiği değişikliklerle yürütmeyi güçlendirmiştir.

SONUÇ

Türkiye'nin anayasa tarihini devrimler oluşturmaktadır. Tarihsel sürece baktığımızda birden çok düzenlenen anayasa değişiklikleriyle karşılaşmaktayız. Tanzimat döneminde yapılan reformlar önemli değişiklikleri getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin benimsediği güvenlik ve adalet kavramlarına müdahaleci eğilimler birden fazla yenilikleri oluşturmuştur. Değişimleri sindiremeyen grupların ortaya çıkması devlet yönetiminin değişiminde etkili olmuştur.

Dünya'da anayasal gelişmeler, Türk anayasacılık anlayışını da etkilemiştir. Devlet yönetimine etki eden bu anlayış, kimi zaman bir çatışma ortamına zemin hazırlamıştır. Gelinen noktada ise devrimler ve karşı devrimleri oluşturmuştur.

Türk anayasa tarihinin başlangıcı olan Sened-i İttifak, devletin dağılmasını önlemek için imzalanmıştır. Bu anayasal belgeyi Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı desteklemektedir. 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu yeni bir devlet kurma isteği ile yürütülmesi bağımsızlık hareketinin önemini yansıtmaktadır. 1921 anayasası millet egemenliğine dayanmaktadır. Osmanlı'daki monarşik egemenliğe karşı oluşmuştur. Uygulanan anayasa devrimlerin temelini oluşturmaktadır. Çoğunlukçu demokrasi anlayışı Demokrat Partinin iktidara geçmesini sağlamıştır. 1960 askeri darbesiyle de son bulmuştur. Bu doğrultuda yasama, yürütme, yargı organlarında radikal değişiklikler yapılmasının yanı sıra temel hak ve özgürlüklerin ön planda olduğu anayasa oluşturulmuştur. 1971 muhtırası sonrasında yapılan anayasal düzenlemelerin, 1980 darbesi ile Milli Güvenlik Konseyi baskın otoritesini ortaya çıkarmıştır. Demokrasi ve özgürlüğün tepkisel niteliğini taşıyan devrimler anayasal süreçlerin başlangıcı olmuştur. Türkiye'de demokrasi anlayışının gelişmesi, sınırlanmış ve kısıtlanmış hakların özgürlük hareketi sonucunda elde edilebileceği olgusu dönemin en belirgin özelliğini yansıtmaktadır. Bu hareketlerin temel amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin sömürgeci ve emperyalist düşüncelerden ayıklayarak Türk ulusuna ve insanlığa demokrasi gücünün yol göstericisi olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2019). 1982 Anayasasındaki Değişikliklerin Türkiye'nin Demokratikleşmesi Açısından Analizi. Dumlupınar Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya.
- Akal, M. (2013). 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi Ve 28 Şubat Sürecinde Bir Politikacı Olarak Süleyman Demirel'in Farklı Konum ve Tepkileri. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Akın, R. (2012). "1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu", *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri* . İstanbul.
- Arslan, Z. (2013). "Sened-İ İttifak'ın Ortaya Çıkışı Ve İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* , s.s 77-91.
- Birsel, M. T. (2010). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Anayasal Yapısı Ve Yeni Anayasa İçin Öneriler". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , cilt 12, 1185.
- Çekiç, M. (2016). "1982 Anayasası'nın Hükümet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. S.7, s.s.441-478.
- Danış, Ö. F. (2019). 27 Mayıs 1960 Darbesinin Seçkin Kuramları Doğrultusunda İncelenmesi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Demir, F. (2016) "Cumhuriyet Dönemi Türk Anayasaları Ve Hükümet Sistemleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi. Anayasa Hukuku Dergisi*. s.9. İzmir.
- Dunbay, S. (2016). "1961 Anayasası Perspektifinden Parlamenter Bağışıklıklar". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* . Bordeaux Üniversitesi.s.124. s.s.153-182. Ankara.
- Durdu, M. B. (2003). "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması Ve Etkileri". Ankara: *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*,s.14.
- Erdem, G. (2010). İslahat Fermanı'na Yeniden Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss.327-348.
- Fazlıoğlu, M. A. (2018). 1908 Devrimi: Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik Ve Adalet. <https://vesaire.org/1908-devrimi-ozgurluk-esitlik-kardeslik-ve-adalet>.
- Fendoğlu, H.T. (2002), *1876 Anayasası Veya Monarşik Modernleşme Dönemi (1876-1908)*. Yeni Türkiye Yayınları. ss. 739-750. Ankara.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa Ekin Kitabevi Yayınları.
- Kansu, A. (Temmuz 2008). "Devrime Giden Yol ve 1908 Devrimi". *Toplumsal Tarih Dergisi* . İstanbul.
- Karadeniz, Z. (1993). "1908 Devriminin Sosyal İçeriği". İstanbul: *Aylık Sosyalist Teori ve Politika Dergisi*.s.405.
- Kerimoğlu, H. T. (2020). "İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Askeri Darbeler Ve Toplum". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* , Dokuz Eylül Üniversitesi. s.s.147-160. İzmir.
- Keskin, Y. Z. (2011). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı İle Siyaset Hayatına Etkileri. Atatürk Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.
- Koçaslan, S. (2018). *19.Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de İktidara Müdahaleler ve Darbeler Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Yozgat: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, cilt 2.

- Köse, S. (Haziran). *Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*. Afyonkarahisar.
- Küçük, A. (2016), “1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler”. *Liberal Düşünce Dergisi* Arşiv Sayı 82, s. 5-24. Kırıkkale Üniversitesi.
- Mumcu, A. (1986), “1924 Anayasası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Başkent Üniversitesi. Cilt 2, Sayı 5, s. 383-400.
- Narin, S. (2018). “1921 Anayasası’nın Genel Özellikleri Bağlamında Yer Yönünden Yerinden Yönetimler ve Siyasal Özerkliğin Reddi”. *İzmir Barosu Dergisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Okur, M. (2010). “Milli Egemenlik ve Teşkilat-I Esasiye Kanunu”. *Akademik* . s.1cilt 3.
- Okyay, C. (2018). Türkiye’de Anayasacılık Anlayışı Olarak Tepkisellik (1960 – 1982 Dönemi). Hitit Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. Çorum.
- Ortaylı, İ. (Mayıs 2017). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Timaş Yayınları. 45.baskı. s.s.335. İstanbul.
- Özcan, Ü. İ. (2013). İlk Anayasamız Teşkilat-I Esasiye’nin Hazırlanması Süreci. *Atatürk Özel Sayısı*. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2013-1/5.pdf>
- Pamir, A. (2004). “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Senedi İttifak’ın Yeri”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* .
- Perinçek, D. (2016). *Türkiye'nin Anayasa Birikimi*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Polatoğlu, M. G. (2020). *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İlk Planlı Dönem Sanayileşme Faaliyetleri(1934-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sancaktar, F. M. (2009). *2. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yamaç, M. (2014). “İlk Anayasa (1876 Kanun-İ Esasisi)”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:5 , 54-68.
- Yiğit, S. E. (2019). 27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrası Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin ve 1961 Seçimlerinin Basına Yansımaları. Yozgat Bozok Üniversitesi. *Yüksek Lisans Tezi* . Yozgat.
- Yücel, B. (2012). 5982 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu’nun 1982 Anayasası’nın “Hukuk Devleti” Anlayışına Etkisi. *TBB Dergisi* . Anadolu Üniversitesi.

3. ICHUS